

מיכל ווֹזֶר

קשר עין עם ד"אחד"

אריאל הירשפלד

רישומיות על מקומות

הוצאת עלמא ועם עובד, תל-אביב תש"ס, 177 עמ'

אני קוראת ברישומיות על מקום של אריאל הירשפלד. ספר מעורר מחשבה, רגish, כתוב היטב. אריאל הירשפלד כמו מ Nie ידו על כתפי ומלווה אותו מ"מקום" ל"מקום", מה יכול המערבי אל האיה סופיה באיסטנבל דרך פרודס חנה, פוחח בפנים אופקים חדשים, לוחש על אוזני זכרונות ילדות, מתכווף עמי להבית באירוסים, מזמין לאconi מלחניו של דוד זהבי. אני קוראת את הספר לאטי ומול עיני הולכת ומתחברת מפה המקומות, והוא מפה אישית-ישראלית הנוגעת לכל מי שגדל בארץ הזאת, וכל כולה התבוננות, געוגעים והשראה.

מפה המכזירה מקומות שונים בהוויה חיננו יכולה לדלג על עירוב התרבויות ומרקמי החיים המאפיינים הוויה זו, והירשפלד אכן מתעכבר על מקומות שונים הנוגעים לתרבותות שונות. בסמה "קדימה" הוא בוחן את תפיסת המזרחה בתרבות הישראלית, קורא מחדש ביצירות ספרות העוסקות ב"מזרחה", ובין היתר מגיע למסקנה שלפיה "איורפה היפה את המזרחה שבאה למצוור היצרים שלה... המזרחה הפך מסך שעלי הוקנו כיסופי הציויליזציה האירופית ... [איורפה] נותרה עיוורת כמעט לפניו הריאליים של המזרחה – על ערכיו, על ההנקות האתיות והערכיות של אורח חייו" (עמ' 155).

דוקא בשל ההבנה הזאת, הולחת בחשבון את האפשרות שהמתבונן אין מבחן באמת במושא התבוננו או אלא מקרין עלייו מעולם הפנימי, דוקא בשל הפתיחות והרגשות המאפיינות את הספר כולם, נדהמתי לקרוא בין המסות את המסה העוסקת במאה שערים שבה יצא לפטע הירשפלד מגדרו. כאן הוא לך באותו עיוורון אשר הוא עצמו מוקיע כשהוא בוחן את היחס למזרחה, ושם מעבר לגדר, כ"אחר" נחות-דרוגה ומעוות, את החבורה החודית. אין זו

הפעם הראשונה שבה אותם קולות, הקוראים לשובלנות ולפתיחות כלפי "אחרים" מסוגים שונים, שיכולים לקבל בטבעיות עדתיות שונה, לאומיות שונה ונטיות מיניות שונות, מגלים לפתח אטיות ועיוורון מתמיינים בהתייחסות ל"آخر" אשר ציר ה"המשך" שלו הוא הציר הדתי, ואינם מסוגלים לראות את מה שעריהם כמו שהוא, מבלתי להקritic עליה, אם נשימוש בדיםוי של הירושפלד עצמו, את הסרט המוכן עמו מראש.

מאה שערים של הירושפלד היא נטולת יrok, נטולת ציפורו שיר, "עולם בלי צבע יrok", "עקב צבעי הדומים", "שםמת החומר המת האופפת הכל'" (עמ' 49). אפילו בפבררי העוני של תל-אביב או איסטנבול, מצין הירושפלד, "במקומות הצפופים והעניים ביותר, עלולים צמחי תבלין ופירותם בפחים ובأرجوزים בכל חלון ובכל ספק מרופסת, ומוחמים קצת את יושביהם על עלבונים" (עמ' 49). ואילו במאה שערים, לטענו, לא שאין אסתטיקה, אלא אף מעבר לכך – "שיטה לדבר כאן על כיורו" שכן "זה הסתום בהתגלמותו: החומר הטהור, הבשור, ספר הרימה והתולעה. איש אינו רואה אותו. איש אינו רוצה לראותו" (עמ' 50).

אני קוראת את המילים, וכמאליהן לוחחות אוטי עני רוחי אל מאה שערים, אל בוקר שבת אחד בבייתה של משפחת גרינוולד, המוכרת לייפה. בית משפחת גרינוולד לא היה עומד ב מבחן האסתטיקה של הירושפלד. גב' גרינוולד, אשר גידלה שלושה-עשר ילדים בדירות ארבעה חדרים ומרופסת סגורה ועבדה לפרנסת משפחתה כמורה לבנות בבית הספר "בית יעקב", לא גידלה בתוך פח צמחי תבלין. אבל בשבת, בתשע בערבו, אני עודה כי שלוש בנותיה הקטנות יצאו מן הבית בשמלות השבת הלבנות והרכומות שלחן. שען הארון והבהיר היה מסורק בשתי צמות, ובקצתה כל צמה התנדנד סרט. לרגליהן גרכו גרכי שבת לבנות, מקושטות תחרה, ונעלו נעלים לכלה נוצצות. הינדה/לה ירדה במדרגות בשמחה והראתה לי את שרשית הזוחב הדקה שקיבלה לבכוד יום הולדתה החמשי. לשירותת תלין, מעוצב כמטבע זהב דקיק ובו חקוק מגן דוד. הינדה/לה מחליקה בלשונה על המطبع הקטן, לחוש את השרטוט העדין של החריטה במתכת, ולאחר מכן מנגבת בזיהורות את התלין במחטה קטנה, מקופלת, שהיא מוציאה מכיסה.

לא ערכתי מחקר אנתropolגי על משכנות העוני של איסטנבול, אך איןני בטוחה שהירושפלד יוכל למצוא שם ילדה קטנה, יורדת מעדרות במדרגות בשבת בוקר, לבושה כנסיכה, לצווארה שרשרת זהב דקה ובכיסה ממחטה.

אבל הירושפלד לא ראה את הינדה/לה שלי. הוא לא ראה אותה מחזיקה בידה של גולדה/לה הקטנה, שעניינה לא מלאו לה שלוש, ולמדת אותה חיבור וחיסור בשברים בעוזרת שברי עוגיה. הוא לא ראה את הגב' גרינוולד יורדת במזרחה במדרגות, ממחרת לשמעה את השיעור לנשים, בשבת אחר הצליריים, מתעכבה לרגע בדרכה, בעיניהם מאירות, להחש בכיסה אחרי

קשר עין עם ה"אהר"

סוכריות לחלק לילדות. הוא הביט וראה את נשות מה שערים והן "גלוחות הראש", ובניהם בוקעות מן הבד השחור, ההדורק לגולגולתך, וגם אתה מסיט פניך, איןך רוצה לראות את הפנים האלה, כי אם תראה אותן ישבך לך ... עור שכמו נקטפו הפנים מעליו ... כאילו אין רואות וمبינות דבר. ואם אתה רואה את עיניהן, אתה רואה את המבט האובד ביחס שנייתן לאדם להבית בו" (עמ' 50).

אלו הן נשים מגולחות שיר, אומר היישפולד, שכן זהו "העולם הרואה", ובצדך, בשער האישה ערווה, והוא כורת את ערוותה". וכיון שהתרבות כולה אינה אלא הרחבה של האروس" נוצרה לנו במאה שערים, לדעת היישפולד, יהדות חסורת תרבות ואסתטיקה, שבבה איש אינו מגדל צמחי תבלין בתוך פה. לדעת היישפולד, "גילוח שעון של הנשים חזוג הרובה מעבר לשאלת הצניעות: הוא מכשיר שבאמצעותו מושתק כליל קולה של האישה ככוה אונשי רוחני בתרבות..." ולפיכך "עורונה של האדרמה במאה שערים הוא עורונה של האישה כרותה השיעיר" (עמ' 53).

בשלב זה כבר ברור: היישפולד היה עיור ליפוי של מאה שערים, ליפוי שהקדמים שלו שונים, אך לעיתים גם דומים לקודמים החלוניים, היהודיים. סימון רה בכואר כתבה על העיוורון הזה בספרה המין השני (תל אביב תש"א): "יצוג העולם... הוא מלאכתם של הגברים: הם מתארים את העולם מנוקחת מבטם, ומתרבלים בינה לבין האמת המוחלת" (עמ' 209). כל אם באשר היא מלבישה שמלה יפה לבנותיה באירועים חגיגיים. האם סתם שבת בתשע בכוור מצדיקה שמלה יפה? האם השמלת של הינדה/לה יפה פחות – ואולי יותר – מן השמלות שנמכרות לאימהות היאניות בקנין "רמת איב" ? בבית משפחת גרינולד על הקיר תליה תמונהתו של הרבי בצעפי שמן ובמסגרת עץ. האם זהה תמונה יפה פחות, בערכים מוחלטים כלשהם, מהתמנונות המקשטות את סלון ביתו או את סלון ביתו של אריאל היישפולד?

היישפולד היה עיור ליפוי שברחבות מאה שערים, אבל אותו מצער במיזוג עיורונו כלפי האישה החרדית המתהלב ברחובות אלה, כלפי עצמה, מחשבותיה ושיקוליה. הוא הניח כי "העולם" במאה שערים מגלח את שער נשותיו מפני השער הוא "ערווה", ובשל חוסר הצניעות הנורא הזה דינו גילוח.

אולם, המקור לגילוח שער הנשים במאה שערים אינו קשור לדיני הצניעות דווקא. מנהג זה החל, כפי הנראה, במאה השמונה-עשרה, ואחד המקורות הראשוניים המזכירים אותו הוא מחבר הספר שדי חמד, המתיחס אליו במערכת ל', כלל קט"ז: "ומה שכח ששמע שיש נשים מגולחות שעון, כן שמעתי גם אני הධית, בהיותי בקורסוב" הוא כותב ומסביר, כי טעם הדבר הוא "משום חשש בהטבילה. שלא האשאר שיעיר מחוץ למי המקווח".

לו היה היישפולד עיר לעובדה, שהgilוח מקורו בדייני הטהרה ולא בהלכות צניעות, היה מבין,

כיצד גילוח הראש לא בא כמעשה של "ביטול יופיין" של הנשים החרדיות. אין כאן מעשה אנטי-מינימיני אלא דוקא מעשה המקדם את האפשרות לקיים יחס אישי, שכן הטלילה במקורה, ללא חיצתה, היא תנאי לקיום יחסים אלה. נשות מה שערים מגלהות את שערן ובכך יש אמרה, הכוללת הן את החשיבות העצומה שהן מיחסות לקיום יחס אישי (עד כדי גילוח הראש לעמץ מטרה זו) והן את החשיבות העצומה שהן מיחסות לקיום יחס אישי (בטענה, ככלומר – להעלאת הגוף והארוטי לרמות רוחניות של קדושה, כמו האסתטיקה, מבקשת להויסף על הדבר עצמו ערך נוסף וברוני המעלה אותו מהתחום הסתמי והיומיומי אל תחום נעללה רוחני יותר. אבל הירשפולד לא קרא בראשים המגולחים את כל אלה. הוא כבר הרחיק לכת מכאן מקום אחר. לדעתו, "giloh הראש איןנו מבטל רק את יופיין של הנשים החרדיות" (שוב יוצא הירשפולד מנקודת הנחה שקודם היפי שלו הוא קוד היפי המוחלט: איש גילוח ראש – יופיה בוטל). לשיטתו גילוח הראש ביטול בנוסף ליפי גם את נוכחותן של הנשים "כישות אנושית בוגרת" (עמ' 53). כיצד מבוצעת הקפיצה מגילוח הראש, ולו גם כמעשה המבטל את יופיין של הנשים החרדיות, לביטול נוכחותן כישות אנושית בוגרת? האם לא יתכן לאחר חברה, שבה לנשים כערות יש ישות אנושית בוגרת? או שמא לאנשים קרחים אין ישות אנושית בוגרת? החשובה לא ברורה, אך ברור שהירשפולד לא ראה את יופיין של הנשים החרדיות ולא ראה את נוכחותן מלאת העצמה והכוח, בקחילה שבהן נוטלות חלק. הוא היה עיור לכוחן ולהשפעתן, באופן פרדוקסלי ממשו, דוקא הירשפולד הכותב, אני מעזה לקות, מתווך כאב על מצבן העוגם של הנשים המחוקות, לדעתו, הללו – הוא זה שmorph אונטן: מי שביטל את יופיין של הנשים החרדיות, כמו גם את נוכחותן כישות אנושית בוגרת, אינם הגברים החרדים הסובבים נשים אלה, אלא הירשפולד דוקא.

סימון דה בבוראר מתארת את האישה כ"אחר", המוגדר על-ידי "ראשון" שרוואה את עצמו כמוחלט. נשות מה שערים לא הוגדרו כאחר, הן לא בוטלו ורוקנו מתוכן על-ידי הגברים של מאה שערים. הגברים האלה עומדים בנטיגנות קשים לא פחות מגילוח השיער בבקשם להעלות את היומיומי, את האנושי ואת המני לسفירות רוחנית יותר. המאמץ הזה הוא אכן משותף של שני בני הזוג החרדאים גם יחד. נשות מה שערים הוגדרו כ"אחר" על-ידי הירשפולד. הקודים של יופיין אינם תואמים את הקודים שלו. דעתיתהן, מחשבותיהן, רגשותיהן לא מעוניינים אותו, ומשום כך הוא מניח מראש שאינם קיימים. שם "בוטלו".

על מנת להרגיע את עצמו, ואת האמון שיש לי במפגש האנושי, מיהרתי ליטול לידי את משכילות ובריות: מעולםן של נשים חרדיות של תמר אלאור (תל-אביב תשנ"ב). באיזו עדינות, באיזו זיהוות, באיזו נכונות לדראות, הביתה תמר אלאור באונן נשים חרדיות שבוטלו על-ידי הירשפולד. תמר אלאור היא אנתרופולוגית. להבדיל מהירשפולד, היא לא הסתפקה בבדל שיחה מקרית שגונב לאוניה כדי להסיק מסקנות גורפות על-אזורות מנת המשכל של

הנשים החודיות. היא בילתה שנתיים וחצי במפגשים עם נשים חרדיות, בשיחות نفس, בصفיה ובתיעוד. היא ניגשה למשימה בזהירות. בניגוד לירשפולד, אשר ברגע הקרייטי שכח בעצמו את התובנה שלפיה בכל חצפיה על ה"அஹ" נוכחים גם ה"அஹ" וגם ה"צופה", זכרה תמר אלאור כי הדבר מהיב אותה, צופה, להתבונן בה בעת פנינה והחוצה כדי לואות כל האפשר את התמונה השלה. "סוגיות כמו מעמדו של הטקסט כ מוצר מדעי המיצג מציאות חיים של אחרים, השפעת דרכם הפכו על הנאמר בו, יחסיו הכה והאינטרסים הגלויים או הסמוניים בין החוקר לנחקרי קיילו חשיבות מרכזית בשיח המדעי" (עמ' 254). כך כותבת אלאור, ונוקטת משנה זהירות בבואה להתבונן בעולמן של נשים, המנהלות את חייה על-פי קודמים שונים משלה.

אבל מהם ייחסו הכה, והאינטרסים הגלויים או הסמוניים, שאפשרו לתמר אלאור להגיע אל הנשים החודיות האנושיות, הבני אדם, בעוד שאריאל הירשפולד נוצר בקצת העליון של קליפתן החיזונית, הקרחת? דומה כי הסיבה לכך היא במתרת החיפוש. תמר אלאור כותבת, בתארה את ראיית מחקרה בחסידות גור: "ידעתה שני מחותשאות אותם זה זמן רב, ידעתה היטב שאני מבקשת לגעת דרכם בעבר. לא חיפשתי רוחניות, לא חיפשתי אמונה, רצתי אותם, את בני האדם" (עמ' 13). אני קוראת במשכילות ובוראות ומגלה, כמה פשוט למצוא את בני האדם – על יופיים וכיעורם, על מעולותיהם, חסרונוניותם, ואנושיותם – כאשר מתחפשים אורתם.

ומה המנייעים של הירשפולד? מה חיפש הירשפולד במאה שערים? מה ביקש שם? הטקסט מתחילה במילים "כשהתא מתקרב למאה שערים", ומטרת הליכתך לשם אינה מצוינה. אבל בסוף הפרק מופיעות המילים, שהן אמי לומדת על הכוח המנייע אשר לקח את הירשפולד למאה שערים מחד גיסא, וסימא את עיניו מלראות, מאידך גיסא: "ישראל היזונית", הוא כותב, "עומדות מול מאה שערים, והיא יכולה כאישה שעשרה צימה והוא גלי, והוא מבקשת ממאה שערים את הדבר האחרון שיש בדעתה לחת לה: מבט" (עמ' 54).

כמה CAB יש במשפט הזה. CAB ותסכול. וכמה רוויה המסה זו בגעוע למבט. כל כולה רוחשת מבטים ועינים מעפעפות, רוואות ולא רוואות. שישה עמודים מחזקקה המסה של הירשפולד, וכוללת מגון מריהב של יחסין צופייה ואובייקט נצפה. ספירה שתחיה מראה כי יש לנו שבע-עשרה הטויות של הפועל "זראה" וחמש הטויות של הפועל "הבית", שישה זוגות עיניים, שני עיוורונות, ועוד כמה התבוננות. יש לנו אנשים שלא רוצחים לראות (את המבנים במאה שערים "איש אינו רוצה לראות", את פני הנשים "איןך רוצה לראות"), יש לנו אנשים שרוצים לראות אך לא רואים ("המבט האובד ביותר", "החולת הגורי בחייו של כל ילוד אישת נשלה כאן מעינו") יש לנו חפצים בעלי חזש וראייה (החלונות עיניים, האדמה כעיוורת). יש לנו מבט שפוגש מבט (מבטם של הגברים, שהוא "ערני להפליא ומודע מאוד

לכל מבט המופנה אליו") מבט שמתחמק מלפgoש מבט ומבט שראה ושכח ועינים נפוחות ושיקור עיניים, וכל המסיה כולה צועקת "הביבו !".

ישראל הציונית, כותב הירשפולד, מבקש ממאה שערים לבקש את המבט הזה. הוא מגיע מטה גגעו למבט, מטה כמייה לקשר. הוא רוצה לראות, הוא רוצה להראות, וייתכן מאד, שמאה שערים הייתה מוכנה לפוקוד את עיניה לעומתו. רחל אלדור מתארת את ניסיונות ההתקשרות של נשים חרדיות לחברה החילונית בימי אבל לאומיים, ומסבירה שהחרדים מנצלים הזדמנויות אלו, מפני שהחורים בניכור גמור ליהודים החלוניים קשים לרובם" (עמ' 188). ובכל זאת, במקרה של הירשפולד, נותר בקיומו במאה שערים עיוור, ומפגש העיניים המוחיל לא התוחש.

"כל מודעות" כותבת סימון דה בכואר בספרה המין השני, "ושאפת להציב את עצמה כסובייקט מוחלט ובליידי; כל מודעות מנסה להגשים את עצמה על-ידי שיעבוד الآخر. אך גם העבד, למרות העבודה והפחד, תופס את עצמו כמהותי, ובאמצעות היפוך דיאלקטי האדון הוא שנראה לו ככל מהותי. אפשר לגבור על הדרומה הזאת אם כל פרט מכיר מרצוונו החופשי באחר, אם כל אחד מציב את עצמו ואת الآخر בו זמנית כאובייקט וכסובייקט באופן הדדי. הידידות והנדיבות, שהן ביטויו המשמש של אותה הכרה הדידית של פרטיהם חופשיים, אין סגולות הנתקנות בנקל; הן بلا ספק היישגו הגדול ביותר של האדם... היא מחייבת את האדם להתעלות על עצמו בכל רגע ורגע" (עמ' 205).

hirshfeld לא התעללה על עצמו. הוא בא מטה גגעו, אבל שכח את הידידות והנדיבות והביא במקומן את הכהונות, את ה"רך אחד משנינו צודק והאחד הזה הוא אני". لكن הוא ידע מראש, כי אין לו לצפות להתעלות גם ממאה שערים, ומאחר שתשוקתו למבט נזוכה מראש, החליט גם הוא שלא להביט במאה שערים או יותר נכון: החליט להביט ולא לראות. הוא עקר את מבט עיניהן של הנשים החזריות ושם תחתיו את "המבט האובך ביטורו שניתן לאדם להביט בו", נמנע בעצמו מההביט בהן שכן "אין רוצה לראות את הפנים האלה", וכיild אשר אינו זוכה בתשוקת הלב הרצויה לו עצם במקומו, רק ברגל וצעק בזעם אין אונים: אם לא תבieten בי, לא אביט בכם ! אם לא תבieten בי, לא תבieten בכלל ! אם לא תבieten בי, איש לא יביט !

כאוון מפות קדומות המציינות בצד ערים ומדיניות גם את מיקומם הגאוגרפי המדויק של דרכונים יורקי אש, השאל והרי החושך, כך גם המפה של הירשפולד לוקה בעירוב המכיר-לב בין מציאות שколה ומדודה ובין מחוזות העיורון שבהם הוא מניה לתבונה והוילך שבין בעקבות הפחד. ואולם, דוקא משום כך מצאתה את הקריאה בספרו של הירשפולד מעניינת, ממש כמו שמשמעותו המסתמן על מפה משובשת מרתך יותר ומעורר יותר מאשר הליכה בעיניים עצומות בעקבותיו של מורה דרך מיומן.

קשר עין עם ה"אחר"

אבל בספרו של הירשפולד ניתן לקרוא יותר מזה. מבלי משים נתן בידינו אריאל הירשפולד מפה המשרטת את גבולות ההתבוננות שלו עצמו ושל מתבוננים רבים אחרים במקומותינו, המחייבים באופן מפתיע קרייטרוניים שונים בכואם להתבונן ב"אחרים" מסווגים שונים. מי שילך בהירות בעקבות הירשפולד ויבחן את מפת המקומות שלו בחינה ביקורתית, יוכל לעמוד היטב באמצעותה על הכתר העיוור המאפיין כולם את השיח הציבורי בכל הנוגע לשאלת ה"אחרות" של הציבור הדתי והחרדי בישראל. וכך רצונו של כל כותם עיור; ככל שבבולותיו ימופו, מדיווירשמו ודרבי פועלתו ייחקרו, כך תקטן השפעתו המזיקה, יעלו פתרונות לנטרולו ואולי אף תסתמן האפשרות המרעננת ליצירת קשר עין אמיתי.